

♦ علی کریمی

کلیدواژه‌ها:

زبان و کشف‌نمان، ورود واژه‌ها، احیای واژه‌ها، ترکیب، سرواژه‌سازی

زبان بستری است که گفت‌مان در آن جاری می‌شود. گفت‌مان و برقراری ارتباط لازمه‌ی زندگی اجتماعی و باهم زیستن است. «زبان» را می‌توان بستر رودخانه‌ای تصور کرد که ثابت است و «گفت‌مان» آب در حال حرکت و تغییر آن است.

همان‌گونه که برای به جریان درآمدن آب در بستر رودخانه نیاز به بارش برف و باران است، برای گفت‌مان در بستر زبان نیز نیاز به تولید واژگان و کلمات است. هم‌چنین همان‌طوری که بارش برف و باران اصولاً طبیعی است، کم‌و زیاد شدن، زایش و میرایی عناصر واژگانی زبان هم یک امر طبیعی است؛ بی‌آن‌که خللی در زبان پدید آید.

هم‌چنان‌که جوامع دچار دگرگونی و تحول می‌شوند، واژگان زبان نیز همین‌طورند: -دسته‌ای می‌میرند و از گردونه‌ی زبان حذف و خارج می‌شوند؛ مانند: چارو، پرویزن، لاد، بادافره و...

چکیده

در کتاب زبان فارسی (۳) مبحث واژه‌سازی مطرح شده است. نویسنده‌ی مقاله می‌کوشد این بحث کتاب را بسط و گسترش دهد و ابعاد و روش‌های آن را باز نماید.

واژه‌گزینی روش‌های

علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مجله علمی-پژوهشی
سال چهارم، شماره اول، زمستان ۱۳۸۶

- دسته‌ای یا از دست دادن معنی پیشین خود و یافتن معنایی جدید، به کار می‌روند؛ مثل: سوگند، دستور، شوخ، رعنا و...
- گروهی با همان معنای قدیم به حیات خود ادامه می‌دهند؛ نظیر: گریه، روز، شب و...

- برخی هم علاوه بر حفظ معنی قدیم خود معنای جدید می‌گیرند؛ به عنوان نمونه: سپر، فرمان، پروانه و...

در این میان برای بیان معانی، مفاهیم یا پدیده‌های جدید نیز واژه‌های تازه‌ای به وجود می‌آیند که لازمه‌ی زندگی و افکار نو و امروزی اند. در این جا، به روش‌ها و راه‌های ساخت واژه‌های نو و جدید به شرح زیر می‌پردازیم:

۱- ورود واژه‌های تازه از زبان‌های دیگر: ابلیس، ارغنون، اطلس، افیون (یونانی)، آقا، خانم، اتاق، خان، الاغ (ترکی)، سیستم، متر، یالان، چک، آمپول، سرم (انگلیسی)، تراکتور، ژله، بوفه، شوهر، گاراژ، اسکی، کافه، پروژه (فرانسوی)، استکان، سماور، قزاق، آرسی (روسی)، ساری، لنگوته، شبله، بلارک (هندی) و...

۲- احیا و به‌کارگیری دوباره‌ی واژه‌های کهن یا معنایی جدید: پیکان، زبان، سمنند، پره، شوخ، سپر، دستور، مجلس، شمع، آبشار و... (این مورد را شاید بشود توسعه و گسترش معنایی هم نامید.)

۳- هم‌آمیزی و هم‌پیوندی: الف (ترکیب دو یا چند تکواژ آزاد: خودرو، کارشناس، آب‌میوه‌گیر، هواپیما و...)

ب) ترکیب یک تکواژ آزاد با دست‌کم یک تکواژ وابسته: باهوش، پستچی، تلفن‌چی و...

ج) ترکیب حداقل دو تکواژ آزاد با حداقل یک تکواژ وابسته: هوشبری، روان‌شناسی، ناجوان‌مرد، سرتاسر و...

د) ترکیب دو یا چند همجای واژه‌ها یا یکدیگر و ایجاد واژه‌ای نو (علایم اختصاری): آبفا، ترابیران و...

ه) ترکیب واج‌های آغازین چند واژه یا یک تکواژ آزاد دیگر و به وجود آمدن واژه‌ای نو (علایم اختصاری): صایران، کاجیران، مادیران و...

و) ترکیب واج‌های آغازین چند واژه یا یکدیگر و به وجود آمدن واژه‌ای نو (علایم اختصاری یا سرواژه): نهاجا، هما، تزاجا و...

ضمناً بعضی محققان و نویسندگان به روش‌های دیگر نیز اشاره کرده‌اند که شاید بتوان آن‌ها را در بطن روش سوم (یعنی هم‌آمیزی و هم‌پیوندی) گنجانده و در نظر گرفت. از جمله:

- تکرار: کم‌کم، رفته‌رفته، اندک‌اندک و...
- دوگان‌سازی (اتباع): پول‌مول، چیزمیز، رخت‌ویخت،

اخم و تخم و...

- قرینه‌سازی: ماشین‌عکاسی، ماشین‌رخت‌شویی، ماشین‌ریش‌تراشی (یعنی گاه یک شیء تازه به قرینه‌ی کلمه‌ای دیگر نام‌گذاری می‌شود.)

و اما در ادامه به تعدادی از واژه‌هایی که به روش علایم اختصاری (سرواژه‌سازی) ساخته شده‌اند و به دو دسته‌ی فارسی و انگلیسی تقسیم می‌شوند، اشاره می‌گردد:

الف) علایم اختصاری فارسی

آبفا ← شرکت آب و فاضلاب / آجا ← اداره‌ی آگاهی جمهوری اسلامی ایران / آزما ← آزمون استخدامی متمرکز اداری / آماک ← طرح جمع‌آوری گازهای همراه مناطق نفت‌خیز جنوب (آب‌تیمور، منصوری، مارون، اهواز و کوپال) / اتسا ← فرآورده‌های لبنی پاستوریزه قم وابسته به انجمن تکفل و سرپرستی ایتم / امکان ← اتحادیه‌ی مرکزی تعاونی‌های مصرف کارگران ایران / بکفا ← برنامه‌ریزی کامپیوتری فرایند آموزشی / بهسامان ← بهینه‌سازی مصرف انرژی (یا سوخت‌کشور) / ترابیران ← ترابری ایران / تی‌بی‌تی ← ترابری بین‌المللی تهران / جاما ← جنبش آزادی بخش ملی ایران / جرس ← شرکت خدمات فرهنگی اداری بازرگانی جوانان رهپوی سعادت / حماس ← جنبش حرکت مقاومت اسلامی فلسطین / رجا ← راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران / رسا ← شرکت رهاورد سازندگی آزادگان / ساجا ← سازمان ارتش جمهوری اسلامی ایران / سادا ← سازمان اسلامی دانشجویان ایران / ساف ← سازمان آزادی‌بخش فلسطین / سام‌الکترونیک ← سامسونگ الکترونیک / سانکاب ← شرکت مادر تخصصی مدیریت ساخت و تهیه‌ی کالاهای آب و برق / سپهر ← سیستم پرداخت هم‌زمان رایانه‌ای / سما ← سازمان مدارس آزاد اسلامی / سمپاد ← سازمان ملی پرورش استعدادها درخشان / سیبا ← سیستم یکپارچه‌ی بانک ملی ایران / شابک ← شماره‌ی استاندارد بین‌المللی کتاب / شاننا ← شبکه‌ی اطلاع‌رسانی نفت و انرژی / صایران ← صنایع الکترونیک ایران / فیبا ← فهرست‌نویسی پیش از انتشار / کاجیران ← کارخانه‌های چرخ‌خیاطی ایران / ماجد ← مرکز انتشارات جهاد دانشگاهی / مادیران ← ماشین‌های اداری ایران / محک ← انجمن ملی حمایت از کودکان هموفیلی یا مؤسسه‌ی خیریه‌ی حمایت از کودکان سرطانی / نرسا ← نیروی زمینی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی / نداجا ← نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران / وفا ← انجمن فرهنگی و اجتماعی غیردولتی زنان پیرو اهل بیت /

DNA = Deoxyribo Nu cleic Acid

دی ان آ: اسیددی اکسی ریونوکلئیک

DVC = Dynamic Vehicle Control

دی وی سی: روش کنترل دینامیکی وسیله

DDOS = Distributed Denial of Service

دی داس: توزیع و پخش خدمات دندان پزشکی

ECO = Economic Countries Organization

اكو: سازمان همکاری های اقتصادی

ECOSOC= Economic and Social Council (ofun)

اكو سوک: شورای اقتصادی و اجتماعی (سازمان ملل متحد)

EEC = European Economic Community

اا سی: جامعه ی اقتصادی اروپا

FAO = Food Agricultural Organization

فاو: سازمان خواربار و کشاورزی

F.B.I = Fedral Bureau of Investigation

اف بی آی: سازمان امنیت امریکا یا اداره ی تحقیقات فدرال

F.H.A = Future Homemakers of America

اف اچ آ: مادران آینده ی امریکا

FIFA = Fedration of International Football Assembly

فیفا: فدراسیون بین المللی فوتبال

FIBA = Fedration of International Basketball Assembly

فیبا: فدراسیون بین المللی بسکتبال

FSH = Follicle - Stimulating Hormone

اف اس اچ: هورمون تحریک کننده ی فولیکول

FINA = Fedration of International Natation

فینا: فدراسیون بین المللی شنای آماتور

FIVB = Fedration of International VallyBall

اف آی وی بی: فدراسیون بین المللی والیبال

GATT = General Agreement on Tariffs and Trades

گات: موافقت نامه عمومی تعرفه های گمرکی و تجارت

GIS = Geographical In formation System

جی آی اس: سیستم اطلاعات جغرافیایی

IAEA = International Atomic Energy Agency

آی آ ا: آژانس بین المللی انرژی اتمی

IATA = International Air Transport Association

آیتا: انجمن بین المللی ترابری هوایی

IBM = International Business Machines

آی بی ام: ماشین های تجاری بین المللی (بزرگ ترین شرکت کامپیوتری)

ICAF = International Constabulary Afghanistan

ب) علائم اختصاری انگلیسی:

A.B.C = American Broadcasting congress

ای بی سی: بنگاه سخن پراکنی امریکا

A.D.C = Aid to Dependent Children

آ د سی: یاری رسانی به اطفال نیازمند

A.I.D = Agency for International Development

آ ای دی: آژانس بین المللی توسعه

A.I.D = Artificial Insemination by donor

آ ای دی: تلقیح مصنوعی

AIDS = Acquired Immune Deficiency syndrome

ایدز: سندرم از بین برنده ی امنیت دفاعی بدن

AMPAS = Academy of Motion Picture Arts and sciences

ای ام پی ای اس: آکادمی علوم و هنرهای سینمایی

ANPA = American Newspaper Publishers Association

ان پی ای: انجمن ناشران روزنامه در امریکا

A.P.A = American Philoligical Association

آ پی ای: انجمن زبان شناسی امریکا

ASCAP = American Society of Composers, Authors and Publishers

آسکاپ: جامعه ی مؤلفین، نویسندگان و ناشران امریکا

ASEAN = Association of South - East Asian Nations

آسه آن: اتحادیه ی ملت های آسیای جنوب شرقی

AWACS = Airborne Warning And Control System

آواکس: سیستم کنترل و هشدار دهنده ی هوایی

B.B.C = British Broadcasting Corporation

بی بی سی: بنگاه سخن پراکنی بریتانیا

B.I.S = Bank for International Settlements

بی آی اس: بانک واریزهای بین المللی

C.B.T = Computer Based Training

سی بی تی: آموزش مبتنی بر کامپیوتر

CENTO = Central Treaty Organization

سنتو: سازمان پیمان مرکزی

C.I.A = Central Intelligence Agency

سی آی ای (سیا): آژانس اطلاعات مرکزی

C.L.U = Civil Liberties Union

سی ال یو: اتحادیه ی آزادی های مدنی

DAR = Daughters of the American Revolution

دی ای آر: انجمن دختران انقلاب امریکا

DATA = Defense Air Transportation Adminis tration

دی ای تی ای: سازمان حفظ و کنترل ترابری هوایی

J.V = Juniov Varsity

جی وی : تیم جوانان دانشکده یا دبیرستان

K.W = Kilo Watt

کیلو وات

KUNA = Kuwait News Agency

کونا : خبرگزاری کویت

LAN = Local Area Network

لان : شبکه ی محلی که در آن چند رایانه به هم متصل اند .

LSD = Lysergic acie Diethylamide

ال اس دی : ماده ی مخدر ال اس دی ، اسید لیسرژیک دی ایتلامید

M.D = Medicinae Doctor

ام دی : دکتر طب ، پزشک

M.V.A = Mega Volt Ampere

ام وی آ : مگا ولت آمپر

NASA = National Aeronautics and Space Administration

ناسا : سازمان ملی فضا نوردی و تحقیقات فضایی (امریکا)

NATO = North Atlantic Treaty Organization

ناتو : سازمان پیمان اتلانتیک شمالی

NAC = Name Adress City

ناک : روش بهره برداری از کامپیوتر در عملیات بانک ها مشتمل بر سه حرف اول نام ، آدرس و شهر صاحب حساب .

NBC = National Broaedeasting Company

ان بی سی : بنگاه سخن پراکنی ملی (امریکا)

NOC = National Olympc Committee

ناک : کمیته ی ملی المپیک

OCA = Olympic Council of Asia

ا کا : شورای المپیک آسیا

OAS = Organization of American States

ا ا اس : سازمان کشورهای امریکایی

ایساف : نیروهای بین المللی کمک به افغانستان یا نیروهای ائتلاف ضد تروریستی مستقر در افغانستان

ICOM = International Committee Museum

ایکوم : کمیته ی بین المللی موزه داران جهان

I.C.T = Information Communication Technology

آی سی تی : هفته نامه ی تخصصی « اطلاعات ، ارتباطات و فناوری »

IBT = Internet Based Training

آی بی تی : آموزش مبتنی بر اینترنت

ILNA = Iranian Labour News Agency

ایلنا : خبرگزاری کار ایران

IRNA = Islamic Republic News Agency

ایرنا : خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایران)

ISACO = Irankhodro Smithereens Administer Company

ایساکو : شرکت تهیه و توزیع قطعات و لوازم یدکی ایران خودرو

ISBN = International Standard Book Number

آی اس بی ان : شماره ی استاندارد بین المللی کتاب

ISDN = Integrated Services Digital Network

آی اس دی ان : سرویس تلفن دیجیتال

ISNA = Iranian Student News Agency

ایسنا : خبرگزاری دانشجویان ایران

ISO = International Standard Organization

ایزو : سازمان استاندارد بین المللی

IT = Information Technology

آی تی : فناوری اطلاعات

IYOMET = International Year of Mountain Echo Tourism

آیومت : سال بین المللی اکوتوریسم کوهستان

I.L.O = International Labor Organization

ایلو : سازمان بین المللی کار

I.M.F = International Monetray Fund

آی ام اف : صندوق بین المللی پول

I.P.A = International Phonetic Alphabet

آی پا : الفبای بین المللی فونتیک

I.R.C = International Red Cross

آی آر سی : صلیب سرخ جهانی

I.R.O = International Refugee Organization

ایرو : سازمان بین المللی آوارگان

ITU = International Telecommunication Union

آی تی یو : اتحادیه ی بین المللی مخابرات راه دور

JAMA = Journal of the American Medical Association

جاما : نشریه ی انجمن پزشکان امریکا

UFO = Unidentified Flying Object

یوفو: شیء پرنده‌ی ناشناس

UHF = Ultra High Frequency

یو اچ اف: جریان بسیار پرسامد

UN = United Nations

یو ان: (سازمان) ملل متحد

UNESCO = United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

یونسکو: سازمان آموزشی علمی و فرهنگی ملل متحد

UNICEF = United Nations International Children's Emergency Fund

یونیسف: صندوق اضطراری سازمان ملل متحد برای کودکان

USA = United States of American

سواس آ: ایالات متحده امریکا

UIT = Federation International Toxophily

یو آی تی: فدراسیون بین‌المللی تیراندازی

UNDP = United Nations Development Program

یو ان دی پی: برنامه‌ی عمران ملل متحد

VHF = Very High Frequency

وی اچ اف: بسامد بسیار بالا

VTO = Vertical Take - Off

وتو: پرواز عمودی (هوانوردی)

W.C = Water Closet

دبلیو سی: آبریزگاه، توالت

WCC = World Council of Churches

دبلیو سی سی: شورای جهانی کلیساها

WHO = World Health Organization

دبلیو ایچ ا: سازمان بهداشت جهانی

WMO = World Meteorological Organization

دبلیو ام ا: سازمان جهانی هواشناسی

YHA = Youth Hostels Association

وی اچ ای: اتحادیه‌ی مؤسسات شبانه‌روزی جوانان یا انجمن هتل‌های ویژه جوانان

..... زیر نویس ها

۱. کتاب معلم زبان فارسی (۳): احمد عزتی پرور-محسن اسماعیلی، تهران، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، چ اول، ۱۳۸۰، ص ۱۳۶.

۲. همان جا.

۳. مقدمات زبان شناسی: مه‌ری باقری، تبریز، دانشگاه تبریز، چ سوم، ۱۳۷۴، ص ۳۰۷.

۴. فرهنگ بزرگ انگلیسی-فارسی (دو جلدی) کمانگیر: آرتوران ولاستون، ویراسته‌ی سیاوش صلح‌جو، تهران، کمانگیر، چ اول، ۱۳۷۲، صص ۲۳۳۸-۲۱۹۸.

OPEC = Organization of Petroleum Exporting Countries

اوپک: سازمان کشورهای صادرکننده‌ی نفت

PANA = Pupil Academic News Agency

پانا: خبرگزاری کانون دانش‌آموزی

PASO = Pan American Sports Organization

پاسو: سازمان دهی ورزشی پان امریکن

PEN = International Association of poets, playwrights, Editors, Essayists, and Nove lists

پن: انجمن بین‌المللی شعرا، نمایشنامه‌نویسان، سردبیران، مقاله‌نویسان و داستان پردازان (انجمن قلم)

POW = Prisoner Of War

پو: اسیر جنگی

PTA = Parent - Teacher Association

پی تی آ: انجمن اولیا و مربیان

PVC = Poly Vinyl Chloride

پی وی سی: کلرید پلی وینیل

RNA = Ribonucleic Acid

آر ان آ: اسید ریبونوکلیک

SAM = Surface - to - Air - Missile

سام: موشک زمین به هوا

SANA = Syrian News Agency

سانا: خبرگزاری رسمی سوریه

SEATO = South East Asia Treaty Organization

سیتو: سازمان پیمان جنوب شرقی آسیا

TCI = Tele Communication Company of Iran.

تی سی آی: شرکت مخابرات ایران

TNT = Trinitrotoluene, Trinitrotoluol

تی ان تی: ماده‌ی منفجره‌ی تی ان تی، تری‌نیترو تولوئن، تری‌نیترو تولوول

